
priopćenja

Juraj Lončarević

SPOMENICE, ŽUPNE KRONIKE I SAKRALNI VODICI

Prije nekog vremena primih pisma dvojice župnika koji vjerojatno i ne znaju jedan za drugog, a pišu mi o nečem o čemu bih htio i ja nešto napisati za javnost.

Prvi je župnik Ante Jukopila iz Oprtlja, za sada još uvijek »mrtvog grada« kod Istarskih toplica nedaleko od Buzeta. Oprtalj je preko puta Nazorova Motovuna, grada koji je i sam nekada proživljavao sudbinu mrtva grada na brdu, no danas je već dobro re-revitaliziran, i to turizmom.

Međutim, ni Oprtalj nije više posve mrtav grad, jer ono što je u njemu načinio mladi i ambiciozni župnik, koji se nije osjetio hendikepiranim što je ovamo došao, prelazi naša optimistička očekivanja.

Taj je, naime, župnik vrlo mnogo učinio za »sakralni turizam«, tu u nas još uvijek ignoriranu sintagmu. Time je mnogima dao primjer, jer je nesumnjivo svojim radom pokazao kako i ono što je pokriveno patinom povijesti može prikladnim otkrivanjem i uklapanjem u suvremenost pomoći da se i takvo mjesto oživi.

Pomalo su, naime, počeli u taj grad navraćati slikari i drugi umjetnici, koje je župnik svojim nesebičnim prihvaćanjem učinio svojim znancima i prijateljima. Danas u njegovu stanu možemo vidjeti slike vrlo poznatih slikara kao što su Cata Dujšin-Ribar, Nenad Dogan, Ljudevit Šestić, Tomo Garić, Miranda Morić, ili keramika Ljerke Njerš, a u vitrini je već pripremljena i prikupljena zbirka starinskog istarskog porculana, starinske istarske preslice itd. Sve to čeka na neku buduću župnu galeriju u koju će navraćati posjetioci, a možda jednom i hodočasnici.

Kad sam župnika posjetio na poticaj njegova pisma da se u sve to uvjerim vlastitim očima, on mi je posve jednostavno rekao da su mnogi

ovamo odasvud dolazili, no samo da bi odnosili. On je pak jednostavno počeo skupljati.

No nije to sve. Župnik je u crkvu uveo i karakteristično istarsko pučko pjevanje uz frule, i dogodilo se čudo. Ne samo da sada cijela crkva tog napuštenog grada pjeva, već će ove godine za polnočku doći skupina od 60 Švicaraca da bi uživala u skladnom pjevanju cijele crkve. Župnik to ovako objašnjava: u sakralnom turizmu možda i nije prvotno razgledavanje ili obilazak nečega, već ono što se može doživjeti. Tako bi oprtaljska župa mogla biti ucrtana u jedan sakralno-turistički vodič (kad bi ga bilo!) kao mjesto gdje bi se u određene dane u godini moglo u crkvi čuti skladno pučko pjevanje uz frule — pa neka navrati tko hoće.

Drugi je primjer župnika iz Veprica kraj Makarske, našeg poznatog Gospinog svetišta, Srećka Bezića koji je svojedobno u *Vjesniku đakovačke biskupije* objavio niz od deset priloga pod naslovom »Pastoral hodočašća« (od br. 2/1977), od kojih treći nastavak nosi neprijeporni podnaslov »Hodočašće nije turizam«. Pisao sam mu tada da nitko i ne kani ta dva pojma poistovjetiti, a upozorio sam ga i na njegove tvrdnje da među tim fenomenima ima i dodirnih točaka, te stoga nije jasno čemu stavljati među njima ovakvu neprijepornu demarkaciju. Vlč. Bezić je u spomenutom članku, naime, iznio te zajedničke crte: oba se fenomena ostvaruju vožnjom ili hodom, za vožnju se upotrebljavaju ista prijevozna sredstva, prolazi se kroz ista mjesta ili predjele, zaustavljaju se noću uz iste uvjete i u istim odmaralištima, jedno i drugo prate iste putne teškoće i neugode, a svemu bih tome dodao kao najbitniju crtu njihove sličnosti — u jednom i drugom fenomenu sudjeluju ljudi.

Ne dopuštajući poistovjećenje hodočasnika i turista, i Bezić je morao priznati da postoje i oni koji se spontano odlučuju na hodočašća, i to često iz motiva koji nam nisu dovoljno poznati. Bezić, koji u tom ima veliko iskustvo, ističe da ima i onih koji od turista postaju hodočasnici na samom hodočašću. On izjavljuje da se njihovu vladanju pa i pobožnosti ne može ništa predbaciti, a katkad takvi turisti-hodočasnici mogu biti i pravi primjer drugima.

Bezić je ovdje i nehotice načinio most između dviju pojava: između hodočašća i turizma, tako da bi podnaslov njegova članka morao zapravo glasiti »Hodočašće nije turizam (što je samo po sebi jasno), ali se turizam može ipak uklopiti u hodočašće«. Za to je, dakako, potrebna priprava, a koliko smo zapravo spremljeni da tu najmasovniju pojavu današnjice, turizam, uklopimo u vjerska zbivanja, to je drugo pitanje.

Sve sam te dileme priopćio vlč. Beziću, a odgovor koji mi je uputio još me više utvrdio u mišljenju da ne bi trebalo suprotstavljati ta dva fenomena, bar ne ovako kako to on čini. Na umu su mi primjeri mnogih župnika (oprtaljski je samo jedan!) koji su u svojim župama već mnogo toga učinili da bi naša turistička lutanja postala sadržajnije i duhovno bogatija. U mnogim župnim spomenicima, kronikama i vodičima našao sam mnogo toga što bi bilo vrijedno posjetiti u jednom turističkom pohodu.

No, još o Bezićevu pismu koje ne dopušta nikakvo miješanje tih dviju pojava, premda je, kako smo vidjeli, život na tom području drukčiji. Prema Beziću, razlika između tih dviju pojava nepremostiva je zbog toga što *hodočasnik* mora biti *angažiran*, mora znati svrhu svoga puta i ono što će od

njega dobiti u duhovnom pogledu, dok je *turist relaksiran* i na putu misli samo na razonodu i odmor. Nama, međutim, ta granica ne izgleda u životnoj praksi tako čvrstom, jer nam nije jasno zašto poslije duhovnog angažmana ne bi mogla nastupiti u hodočasnika i relaksacija razgledavanjem ili obilaskom nečega sakralno ili povijesno vrijednoga ili pak onoga što nam pruža Božja priroda.

No Bezić ne misli tako, već ističe da je posjet muzejima i galerijama sporedna, katkad i neprikladna stvar, jer se, kako on misli, nepriлично odražava na duh hodočašća itd.

Dileme, dakle, i dalje ostaju...

Knjige koje su u obliku spomenica, župnih kronika i sakralnih vodiča izdali mnogi naši župnici pokazuju mogućnost organiziranja sakralno-turističkih obilazaka ovog našeg prostora, a isto tako neporecivo upućuju na to da najmasovnija pojava današnjice, turizam, ne može i ne smije ostati izvan naših pastoralnih nastojanja, pa ni na našim hodočašćima, na što između ostalog upućuje i *Opći direktorij za dušobrižništvo turizma* iz g. 1969, u izdanju Sv. Kongregacije za kler, a na koji se poziva i Bezić. Uputa glasi: »Posvetiti pažnju postojećim prošteništim a pojedinih biskupijama imajući u vidu velik doprinos koji ona pružaju s obzirom na dijeljenje sakramenta pokore i euharistije, *te utjecaj koji vrše također na turiste koji ne obavljaju vjerske dužnosti*« (toč. 24, podcrtao pisac). A ne vrši li se velik utjecaj preko razgledavanja i obilaženja onog što je naš narod stvorio sakralno vrijednoga, i ne samo sakralnog, tijekom svog postojanja na ovom području!?

Te knjige i vodiči, uz to što nam pokazuju što je naš narod stvorio, ujedno nam posvjećuju koliko je tragično naše neznanje u tom pogledu. Ne treba da pođemo daleko, ostanimo na primjeru našeg lijepog Zagreba. Mnogo je toga u naše vrijeme napravljeno po našim crkvama što našoj javnosti ostaje posve nepoznato. Pitamo se pritom tko bi se morao brinuti o tome da velik trud, mar i intima umjetničke inspiracije mnogih istaknutih umjetnika po našim crkvama postanu poznati i dostupni našem svijetu, a da i ne govorimo o umjetničkom blagu naše prošlosti. Dakako, odgovora nema...

Pođimo logički malo dalje pa se pitajmo tko je kriv za naše prazne i konfekcionirane vikende što ih sa svojim automobilima provodimo u našim izletištim a i krčmama, a da ništa od spomenutog po našim crkvama ne vidimo. Odgovora opet nema. A duša nam na svakom takvom vikendu ostaje pusta i prazna, i razočarani se vraćamo svojim svakidašnjim poslovima i brigama ne doživjevši na vikendu ništa ni iznimna ni lijepa. Ne pokazuje li nam tada i turizam svoje duhovno lice, koje mu je često zbog grijeha i opačina zastrto, a koje govori kako je sve u životu prolazno pa i onda kad bismo to najmanje željeli. Kako li smo se dugo spremali za svoj godišnji odmor, a on je prošao za tili čas, da bi nas opet suočio s ozbiljnim licem života. Nije li to intimna poruka turizma nama »nomadima na kotačima«, bez obzira na to jesmo li vjernici ili ne! Ne ostaje li duhovna žed i u jednih i u drugih? Kako onda povući demarkaciju koja bi mogla još više udaljiti jedne od drugih, a ove druge još više baciti u bijeg za užicima koji ih nagone samo na ponavljanje, jer ih i dalje ostavljaju i nezadovoljne i prazne.

A s druge strane stoje, na žalost, još uvijek osamljeni pokušaji (tâ nemamo li zasad samo jednog svećenika magistra turizma, trogirskog župnika!) pojedinih naših župnika da nešto u tom smislu ipak promijene. Njima bi trebalo dati priznanje i pomoć s mjerodavnog crkvenog mjesta. Naime, kako mi reče oprtaljski župnik, u njegovu radu ne mogu se birati poslovi; kad bi se tako činilo, mnogo bi toga promaklo, a tada bismo se mogli zapitati zašto smo uopće ovdje. Zato je skupina Švicaraca, koja se liječila u Istarskim toplicama, dobila u Oprtlju nešto što ju je potaklo da svake godine na Badnjak tamo navrati. Tu se više ne može govoriti samo o obilasku nečega. Pritom se pitamo koliko skupina stranih, a i domaćih turista, dođe i prođe a da o našoj zemlji, osim pršuta, sunca i vina, ništa i ne sazna. Oni dakako dovode nove turiste koji isto tako doživljavaju duhovno lice naše domovine. Ipak ima i takvih duhovnih radnika koji se odupiru takvom nedostojnom i jednostranom doživljavanju naše zemlje.

Sakralni objekti kadri su privući na sebe posebnu pažnju (crkve, samostani, svetišta, sakralna plastika itd.) turista. U tom je smislu zanimljiv vodič *Kajkavskog spravišča* u Zagrebu *Crkva i samostan Franje Ksaverskog u Zagrebu*, što ga je spremilo Društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti u ediciji *Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske* (već 19 knjiga). Taj niz sustavno i postojano obrađuje i sakralne spomenike kajkavskog Hrvatske i Zagreba. U tom nas vodiču uvodni članak Vice Blekića »Domjenak na Ksaveru« upozorava na ono što se nalazi pred našim očima, na dohvat ruku, a za što ne znamo. Uvodničar ističe da župa na Ksaveru ima 4000 stanovnika, no da je njezin broj zapravo mnogo veći, jer, navodno, ovamo u šetnju dolaze mnogi privučeni posebnim oblikom samostanskog dušobrižništva ili pak svečanim obredima, a mnogi i ne iznose razloge zbog kojih im je to mjesto privlačno, a prikladne su i prometnice koje ih vode do ksaverskog domjenka... Autor je i nesvjesno naveo glavne razloge zbog kojih se netko odlučuje da nešto posjeti. Ovdje se ne radi samo o crkvi već i o samostanu s vrijednim umjetničkim zbirkama koje valja vidjeti (a tko za njih uopće zna?). Zagreb je turistički grad koji do danas nema svog sakralnog vodiča.

U spomenutoj ediciji izašli su još vodiči za crkvu sv. Marije u Orosavlju (knj. 13), za Marijinu crkvu na Dolcu u Zagrebu (knj. 18) te za remetsku crkvu sa samostanom (knj. 17). U ovom posljednjem možemo naći podatke o radu poznatog slikara-pavlina Ivana Rangera koji je svojim talentom ukrasio i glasovite crkve u Lepoglavi i Belcu. S tim u vezi valja spomenuti i jubilarna izdanja *Kaja* o pavlinskom samostanu i crkvi u Sveticama kod Ozlja, u kojem je 30 godina prior bio Ivan Belostenac, jedan od najobrazovanijih naših ljudi svog vremena, pisac glasovitog latinsko-hrvatskog rječnika *Gazophylacium*. U vodiču čitamo i ovo: »Te umjetnine dokazuju da je red posebno njegovao raznolike likovne discipline, i to vrlo aktivno sudjelujući u umjetničkom životu Hrvatske u toku nekoliko stoljeća« (str. 3). Tu se ističe da su naši pavlini bili u kulturnom razvoju naše zemlje djelotvorniji od isusovaca, budući da su imali stoljetnu tradiciju. »Pavlini su čuvali stečeno nasljeđe, a za nove umjetničke potrebe vrbovali su u svoj red već iskusne i školovane strane umjetnike koji bi se doživotno zadržali u redu i stvarali umjetnička djela, osposobljavali sebi pomoćnike... Zbog toga se pavlinska umjetnost razlikuje od umjetnosti stranih majstora koji su

radili u mnogim redovima u Hrvatskoj» (str. 5). Tako Đurđica Cvitanović u svom članku »Svetice nekad i sad«.

Spomenimo još dva slična primjera. To je monografija o Daruvaru (1975.), koja donosi članak »Spomenici svjetovne i sakralne arhitekture«. Na posebnoj turističkoj karti ti su spomenici i ucrtani. Drugi je vodič *Spomenici kulture Valpovštine* I. dio, što ga je izdalo Društvo prijatelja starine Valpovo, a napisao Milan Balić (1976.). U trećem dijelu tog vodiča govori se o »Spomenicima sakralnog graditeljstva«.

Vratimo se glavnoj temi našeg razmišljanja: župne spomenice, kronike, sakralni vodiči, izdani obično u povodu nekih jubileja. Iz njih saznajemo koliko ima načina da se naša pozornost upravi na sakralno-turističke posjete našim crkvama i samostanima. U takvim se zgodama doživi nešto što se može i drugima prenijeti, jedan duhovni sadržaj. U kartu naših sakralno-turističkih vodiča možemo ucrtati i ona mjesta koja je vrijedno posjetiti da bi se u njima ujedno i nešto pobožno doživjelo.

A znaci vremena stalno upućuju na to!

Tako je »Kršćanska sadašnjost« u Zagrebu u povodu Svete godine 1975. izdala naš prvi sakralno-turistički vodič za inozemstvo *Putovima Italije*, koji bi s obzirom na to kako je izrađen, kao i na suradnike u njemu, mogao poslužiti kao uzor. Vodič je težio sveobuhvatnosti pa je uz sakralnu dao i općeturističku informaciju (novac, carine, bolnice, servisi, izletišta, galerije, kazališta, muzeji, čak i talijanske kuhinje i vinske specijalitete). Ta je izdavačka kuća izdala i *Hrvati u Ruhru, Rovinj, Lađevac* i *Kutina*, premda do danas nije u vezi s tim objavila nikakav svoj vlastiti izdavački plan.

Poseban je problem izdavanja sakralnih vodiča za cijele regije, na čemu zasad nitko ne radi, tako da pothvati kao što su poslikavanje crkvenih eksterijera ili enterijera za razglednice te tiskanje vodiča, ovisi isključivo o inicijativi pojedinaca, ponajviše župnika na terenu. Pri svemu tome i Odbor za turizam BKJ morao ba reći svoju riječ. Pitamo se ipak: tko bi nad time morao voditi opći nadzor?

Primjere do sada izdanih vodiča navest ćemo nasumce, ne pretendirajući na iscrpnu informaciju.

U povodu 200. godišnjice župe izdao je župnik Zdenko Skender u suradnji s KS iz Zagreba monografiju o svojoj župi Lađevac u Kordunu. Župnik se u njoj držao opravdanog kriterija da tu ništa ne može biti suvišno. Ostaje, naime, osnovna potreba da se uz sakralnu informaciju dade i sve ono drugo o kraju i ljudima. Zato ta mala monografija o Lađevcu ima i svoj općeturistički dio. Tu nalazimo opis položaja mjesta, njegovu panoramu, geološke značajke, floru i faunu te povijesni pregled koji u vodiču za Lađevac nipošto nije na štetu suvremenosti. Nalazimo u njemu i prezimena Lađevčana, popis župnika i kapelana, a čak i informaciju o tome kako su Randolph Churchill i Vladimir Nazor boravili u Lađevcu g. 1944. Vodič nam daje uvid u duhovna zvanja koja su potekla iz Lađevca, u pučke običaje, godove, prela čihanja, komušanje, narodne nošnje i u bibliografiju o tom mjestu. Jedini je nedostatak u tom što nisu priložene zemljopisne karte.

Osvrnimo se i na monografiju izdanu u povodu 700. godišnjice Požege (izdalo Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 1977.). Naš poznati povjesničar Josip Buturac u predgovoru nam poručuje da to djelo može biti crkveno-turistički vodič kroz Požegu i okolinu, jer daje podatke o ne-

kadašnjem i današnjem stanju pojedinih crkvenih i sakralnih građevina i predmeta. Valja napomenuti da Buturčevu radu prethodi uporan rad na obradi povijesti požeških župa u izdanju *Naše župe požeškog kraja* u 17 svezaka (1966.—1974.) u kojima je vrlo pomnivo obrađen sav taj teren. Taj kraj upravo obiluje sakralnim znamenitostima iz prošlosti i sadašnjosti. Mnoge vrijednosti iz tog kraja velički je župnik stavio u muzej u Velikoj. Taj je muzej postao ispostavom Dijecezanskog muzeja u Zagrebu. Tako je nastao jedinstven muzej u nas, na žalost kao i uvijek, nedovoljno poznat široj javnosti. Osim o kulturnoj misiji Požege u hrvatskom narodu, iz Buturčeva vodiča možemo još mnogo toga saznati. Tako, na primjer, tu imamo podatke o freskama u crkvi sv. Lovre, koje potječu iz 14. st., o franjevačkom samostanu s crkvom sv. Duha, o radovima Celestina Medovića i Otona Ivekovića u župnoj crkvi sv. Terezije, biseru našeg kontinentalnog baroka, o najljepšoj crkvi seoskog baroka u Kaptolu, o slici Ivana Tišova u Stražemanu (Glavosjek Ivana Krstitelja), gdje se nalazi grobnica grofa Jankovića s originalnom motivikom smrti, po kojoj je dobilo ime i najljepše izletišta u tom kraju — Jankovac.

U povodu 750. godišnjice Našica (1229.—1979.) izdao je g. 1979. prof. Srećko Majstorović, franjevac, knjigu o tom mjestu, koja se sastoji od dva dijela: zemljopisnog i povijesnog. Pritom ne smijemo zaboraviti da je našički samostan nakon rušenja veličkog samostana g. 1919. ostao jedini prijeturski samostan u nas. Zato mu je bilo potrebno posvetiti posebnu pažnju. Samostan nas dočekuje svojim uskim ulazom koji je bio napravljen tako da Turci ne bi mogli ući unutra na konju. U crkvi se nalazi najljepša slika sv. Antuna u nas. Tu je i nadaleko poznati oratorij grofa Pejačevića s rokoko rešetkama, kojem u nas nema premca. Isto su tako vrijedna i korska sjedala iz 18. st. s reljefom u drvetu. Tu je i grob biskupa Ogramića, franjevca, a i bogata zbirka crkvenog ruha, osobito tri kazule iz 18. st. Treba li nam još više razloga da posjetimo to mjesto u kojem su, između ostalih, rođeni Izidor Kršnjavi, veliki promicatelj umjetnosti, i Dora Pejačević, autorica prvog klavirskog koncerta u nas! I ovdje, kao i drugdje, franjevci su poticali razvoj školstva. U našičkom je samostanu neko vrijeme bilo filozofsko i teološko učilište.

U povodu raznih godišnjica pojedinih župa izlaze kronike i spomenice kojima je svrha da obilježe takve jubileje. Tako u povodu 250. godišnjice župe, izlazi prilog župnika Josipa Komorčeca o Bedekovčini (1977.), zatim prilog njegova brata Dragutina o Petrancu u kojem je rođen hrvatski pjesnik Fran Galović, te prilog dr. Jurja Kolarića *Dvjesto novokapelačkih proljeća* (1977.) u izdanju Hrvatskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda. Ovaj posljednji jedini donosi i tako potrebnu zemljopisnu kartu područja.

U tu bi skupinu spadalo i *Virje* (1976.) Ivana Vragovića u povodu 350. godišnjeg jubileja Virja. U tom su vodiču uspješno spojeni historijat i suvremeno stanje mjesta u kojem je, na primjer, rođen ilirac Ferdo Rusan. O Virju je pisao i fra Paskal Cvekan čiji rad zaslužuje posebno priznanje. Osim o Virju, Cvekan piše o Koprivnici, o franjevcima u Ivaniću, Krapini, Čakovcu, a u pripremi mu je knjiga *Franjevački samostan i crkva u Subotici*.

U povodu 200. godišnjice crkve sv. Roka, bisera našeg kontinentalnog baroka, izlazi mu u izdanju Ćirilometodskog društva (1977.) knjiga *Virovitica i Franjevci* u kojoj pokazuje usku povezanost tog mjesta s franjevačkim

redom. Tu povezanost najbolje simbolizira spomenuta crkva divovskih dimenzija (veliki oltar visok je 14,5 m, a širok 10,5 m!). Oltar je izradio franjevac Timotej Schwab g. 1769. U crkvi je nadasve vrijedna propovjedaonica nepoznata autora, a u samostanu nalazimo ljekarnu i knjižnicu. Autor nadalje pod naslovom »Virovitica u prostoru i vremenu« govori i o stanovništvu tog mjesta, o govoru, značajnim događajima. Svaki autor sličnog djela morao bi voditi računa o takvim podacima.

U g. 1978. izlaze u nas još dvije knjige te vrste, znanstvenih pretenzija. Jedna je prilog dr. Ante Sekulića *Drevni Bač*, o sjedištu bačke biskupije u izdanju *Kačića*, koji je tom prilikom pokrenuo niz *Monografije, dokumenti, grada*. Djelo proširuje naše znanje o franjevcima i našem šokačkom stanovništvu uz lijevu obalu Dunava u Bačkoj, a autor ističe da monografija nije dokončana, jer navodno, još predstoje daljnja istraživanja prošlosti samostana i crkve u Baču.

Drugi je prilog Antuna Bošnjakovića *DI Crkva Blažene Djevice Marije u Bapskoj* — Prilog povijesti Katoličke Crkve u Srijemu. Crkva je jedan od najstarijih spomenika naše kontinentalne sakralne arhitekture. Mjesto leži na samom rubu Fruške gore u trokutu što ga čine mjesta Šid, Vukovar i Ilok, dok je crkva smještena izvan mjesta, na groblju. Sagrađena je u 14. st., a karakteristične je polukružne apside s kratkom lađom. Za nju je Vanja Radauš rekao: »Trebalo doći u Bapsku ili Morović, pa da čovjek doživi nešto o čemu nikada nije sanjao da postoji u ovim našim krajevima« (str. 71), a Bošnjaković želi da to bude prilog sakralnom turizmu. U Bapskoj je za manje od 50 godina nakon Mohača održana sinoda srijemskih svećenika (g. 1581.), što dovoljno govori o životu Katoličke Crkve na tom području. Iz tog vremena datiraju hodočašća na to mjesto k slici Majke Božje s Djetetom Isusom iz g. 1664., sličnoj onoj u Sotinu ili onoj u Beogradu (župa sv. Petar), a načinjena po uzoru na Granachovu »Majku s djetetom« iz g. 1514. Sam autor na kraju ističe da u današnje vrijeme ne treba očekivati masovna hodočašća, osim na Malu Gospu, ali će Majka Božja Bapska i dalje živjeti sa svojim narodom kao svjedok onoga što mu je značila, a to nije malo.

I konačno zaključak. Zašto smo sve ovo izložili? Djela su uzeta očito nasumce, jer nam i nije bila svrha prikazati sve što je na tom polju napravljeno. Za naš pojam *sakralnog turizma* ne bi ni bilo upotrebljivo sve što je objavljeno. Više nam je bilo stalo da prikazemo trend koji se osjeća na tom području, i to baš na osnovi mnogih pojedinosti što ih iznose spomenice i župne kronike. Pravo govoreći, pojam sakralnog turizma u nas je gotovo nepoznat, premda postoje svi uvjeti da se on razvije. Pokušali smo to pokazati navodeći ono što nam ta djela preporučuju da obidemo i razgledamo. Osim toga, u nas se pojam sakralnog turizma shvaća samo kao mogućnost pastorizacije turista koji su negdje zatečeni, dakako, ponajviše za sezone, i to u našem mediteranskom dijelu. No turizam je pojava koja prodire u sve pore našeg života pa se njime otvara mogućnost da se ljudi upute i u razgledavanje nečeg što je sakralno vrijedno, a što je stvoreno na ovom našem prostoru. Time se, na žalost, nitko sustavno ne bavi, sve je ostavljeno snalažljivosti pojedinog župnika koji radi već prema svojim mogućnostima i afinitetima. Pod parolom »hodočašće nije turizam« odbacuje se mogućnost da se i turist uključi u naša hodočašća, što bi danas-sutra sigurno dovelo

do pojačanog priljeva posjetitelja u naša hodočasnička mjesta, od kojih su neka zaboravljena baš zato što o njihovu postojanju ne zna širi krug ljudi (npr. Voćin).

A što da govorimo o sakralnim vodičima za naše crkve, koji u nas, osim ponekih, uopće ne postoje! Tu izdavačku prazninu donekle nadomještaju vrijedni i samoprijegorni pojedinci kako znaju i umiju. Kad se jednom i na tom području stanje promijeni, tada turizam neće više biti baukom, već će sigurno ući i u posjed našeg vjernika. A posjet i razgledavanje sakralnih mjesta jedna je od tih mogućnosti. Ne zaboravimo, naime, da u turizmu treba tražiti ono što je u njemu nedvosmisleno dobro: drugarstvo, solidarnost na putu, vraćanje prirodi i darovima Božjim u njoj, povratak prirodnosti i nepatvorenosti koju su izgubili današnji rafinirani ljudi. A to je jedan od uvjeta da se vratimo svom duhovnom izvoru.

Vodiči koji su rađeni osobito radi posjeta i razgledavanja, kao što su vodiči za Mariju Goricu (1975.), Sisak (1977.), Kutinu (1977.), Voćin (1980.), Kutjevo (1981.), mogu poslužiti kao uzori. Oni nam pokazuju koji bi podaci morali biti zastupljeni u takvom sakralno-turističkom vodiču. Navedimo te podatke:

1. *Kako doći u to mjesto?* Uz tekstualni dio, valja priložiti položajnu kartu područja, glavne udaljenosti, ako je potrebno, i plan ulica koje nas vode do traženog objekta. Taj dio treba da ima i tzv. opću turističku informaciju: autobusne priključke, vlakove, benzinske crpke, hotele, motele, granične prijelaze, prenoćišta, mogućnosti smještaja u kućnoj radinosti itd.

2. *Prirodne znamenosti kraja*, tj. prirodne ljepote kraja i kako se do njih dolazi (s kartom područja u kojoj je to ucrtano); tu se mogu navesti i jela, specijaliteti, suveniri, kućna radinost.

3. *Sakralne znamenitosti mjesta i njegove okolice*. Nakon potrebnih podataka, ovdje treba detaljno opisati glavne točke koje su cilj putovanja (crkva, prošteništa, povijesni podaci, sakralna plastika u prostoru itd.). Potrebno je navesti i red sv. misa, godove, prije svega posjete prošteništu, mogućnost za ispovijed itd.

4. *Znamenite osobe mjesta ili kraja*, svjetovnjaci i svećenici koji su svojim radom zaslužni za narod.

5. *Izvori*. Mogu se navesti neki pisci koji su pisali o mjestu ili kraju, ili pak opširnija literatura.

6. *Rezime*. Valja dodati sažetak bar na jednom svjetskom jeziku, već prema kraju o kojem djelo govori.

Budemo li jednom tako radili, a uzori već postoje, nećemo mořati ponavljati ono što je bivši virjanski župnik Vragović morao napisati u svojoj spomenici: »Nakon ovog opisa crkve sv. Martina u Virju čovjek je zadržan kako su razvijeni smisao za sklad i ljepotu i za stilsku uravnoteženost imali svećenici 18. stoljeća, kad su kuće Božje i sastajališta svojih vjernika nastojali urediti umjetnički skladno, a stilski do sitnica vjerno. S manjim mogućnostima svećeničkog obrazovanja bili su kulturniji od nas danas, koji prečesto ravnodušno, neodgovorno i bez ikakva poštovanja i ljubavi za umjetnički stara i vrijedna kulturna djela svojih prethodnika, uklanjamo, razbijamo i palimo« (str. 62).

Ovome dodajemo samo to da je tom poglavlju župnik dao naslov »O današnjem nemarku za lijepo« pa nam više neće biti potreban nikakav komentar.